

УДК 338.48

ЗЕЛЕНКО О. О., ТОРОПОВСЬКА М. В.

ІННОВАЦІЇ В ТУРИЗМІ – ШЛЯХ ДО РОЗВИТКУ ДЕПРЕСИВНИХ ТЕРИТОРІЙ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Стаття присвячено інноваційним напрямам розвитку туристичної сфери в умовах кризового становища регіону. В процесі аналізу публікацій вітчизняних та закордонних науковців виявлено багатий досвід альтернативного розвитку проблемних територій за рахунок туристичних інновацій, накопичений в інших країнах світу. Огляд наявних природно-антропогенних можливостей депресивних регіонів України дозволив визначити, що окрім достатньо відомого агротуризму на території проблемних областей країни є перспективи розвитку індустриальних та екзотичних різновидів туристичних маршрутів

Ключові слова: інновація, туризм, досвід, депресивний регіон, розвиток.

Постановка проблеми. Проблема розвитку відсталих депресивних територій постає перед людством протягом останніх дев'яти десятиріч. Причини виникнення кризової ситуації у кожній країні та у кожному регіоні можуть бути абсолютно різні: кризове становище та перехідний період розвитку всієї країни; перебудова структури економіки – зміна спеціалізації окремих регіонів; занепад певного виду економічної спеціалізації у зв'язку з вичерпанням промислових корисних копалин. Цих причин може бути безліч, але результат той самий: низький рівень соціально-економічного розвитку та якості життя населення території.

У сучасних умовах глобалізації і неоднозначності національної ідентичності країн світу можна побачити збільшення цікавості до історико-культурного надбання та природно-рекреаційних ресурсів інших народів. У зв'язку з цим все більшої актуальності у економічній сфері різних країн набирає туризм, як перспективний сектор економічної діяльності, питома вага якого у макроекономічних показниках збільшується з року в рік. Саме цей різновид економічної діяльності останнім часом розглядається як такий що сприяє виходу з економічної кризи занедбаних регіонів.

На думку російського вченого-географа Д. Ніколаєнка, туризм виконує роль «плаваючої точки освоєння» [1. с. 5]. У своєму розвитку він орієнтується на ті регіони, у яких існують передумови і потреби у розвитку саме даного різновиду суспільної діяльності і які у силу дій певних

обставин підлягають освоєнню у першу чергу [2]. Але людство не стоїть на місці і зараз серед передумов розвитку туризму розглядають не тільки природно-рекреаційні ресурси, сприятливий клімат, багату культурно-історичну спадщина; серед таких тепер опинилися промислові комплекси і об'єкти сільського господарства, певні події та незвичний склад життя, тощо. Таким чином, підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити висновок, що обрана проблема дослідження є актуальною для сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості розвитку туристичної галузі в умовах кризового становища території досліджувало багато як українських так і закордонних вчених, серед них: І. Смаль [2], І. Петенко та А. Петенко [3], Н. Яковенко [4], О. Дутчак [5], К. Іскакова та Ж. Каїпова [6], та ін.

І. Смаль ще у 2003 році у своїх дослідженнях намагався обґрунтувати тезу про те що туризм може бути альтернативною формою господарювання в депресивних регіонах у разі вичерпаності можливостей традиційних шляхів розвитку [2]. Зокрема, автор розкриває можливість використання сільського туризму для пожвавлення господарського життя і підтримки систем розселення на територіях, де склалися природні та соціально-економічні передумови для затухання традиційних видів економічної діяльності.

І. Петенко та А. Петенко, провівши власне дослідження, стверджують, що туризм сьогодні не є стабільним і прибутко-

вим сектором української економіки. Але дослідники вважають, що поширення сільського туризму у традиційних аграрних економічно нерозвинутих регіонах може надати додатковий імпульс для розвитку трудомістких та нетрадиційних сільсько-господарських виробництв, таких як: молочне скотарство, хмелярство, бджільництво, хутрове тваринництво, ставкове рибальство та ін. [3, с. 123].

Н. Яковенко, розглядаючи проблему відродження занепалих територій, у своїх працях приділяє увагу культурному туризму, вважаючи, що саме цей напрям найбільш стрімко розвивається у теорії та практиці світового туризму. На прикладі Івановської області Російської Федерації дослідниця намагається довести, що народно-художні промисли можуть стати особливим брендом культурного туризму депресивних регіонів. [4, с. 62].

О. Дутчак у своїх наукових публікаціях висвітлює досвід впровадження інноваційного підходу в туризмі для розвитку відсталих територій у країнах Європи, Африки та Латинської Америки [5, с. 22]. Так само географічними особливостями набутого досвіду розвитку депресивних територій за рахунок туризму цікавилися К. Іскакова та Ж. Каіпова, обґрунтовуючи необхідність впровадження набутого світового досвіду у економічно-відсталі райони Казахстану [6, с. 30], представниками наукових кіл якого вони виступають.

Проведений огляд публікацій вітчизняних та закордонних науковців демонструє широку зацікавленість зазначеною проблемою. Більшість дослідників схиляються до думки, що найбільш перспективним для відродження депресивних територій є сільський туризм, але майже не розглядаються інші інноваційні напрями туристичної діяльності, які можуть бути ефективними для регіонів України.

Мета статті – огляд наявного світового досвіду та обґрунтування перспективних напрямів інноваційної туристичної діяльності для соціально-економічного розвитку депресивних регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Взагалі термін «депресивний регіон» з'явився у Великобританії в період

світової економічної кризи 1929-1930 р.р. У той час до таких територій належали Уельс, Шотландія, Північна Ірландія, тобто старопромислові центри, що виростили на добичі кам'яного вугілля і мали вузьку спеціалізацію у чорній металургії, обробній промисловості та у суднобудуванні. Депресія виникнула тут унаслідок перебудови економіки країни і моральному старінню промислової структури [6, с. 125].

Зараз у зарубіжній науковій літературі, головним чином, вживається термін "distressed areas", який можна перекласти як "території в занепаді". Ці території, на думку експертів, потерпають від таких негараздів як застарілі, а часом малопридатні для використання, житлові фонди та інфраструктура, занедбані індустріальні майданчики, екологічні проблеми (наприклад, старіння населення, бідність, низькі стандарти стану здоров'я).

В Україні поняття "депресивна територія" увійшло в науковий обіг у середині 90-х років XX століття, це було пов'язано з активізацією регіональних досліджень. Варто зазначити, що попри наявність значної кількості робіт з вивчення депресивних територій, однозначного тлумачення цього терміну немає.

У Законі України "Про стимулювання розвитку регіонів" [7] наводиться таке визначення депресивної території "... регіон чи його частина (район, місто обласного значення або кілька районів, міст обласного значення), рівень розвитку якого (якої) за показниками, визначеними Законом є найнижчими серед територій відповідного типу". Але у науковій літературі разом з терміном "депресивна територія" для визначення подібних регіонів використовують також поняття "проблемна територія", "відстала територія", "слаборозвинена територія", "кризовий регіон", тощо. Чіткого розмежування між ними немає. Одні автори вважають їх синонімами, інші доводять відмінності між ними.

Типологія депресивних територій має важливе науково-прикладне значення, оскільки дає можливість розробити систему відновлювальних заходів, конкретизованих відповідно до потреб кожної конкретної території. Серед українських дослі-

дників першим здійснив градацію депресивних територій В. Коломійчук [8]. Він виділив 5 типів адміністративних регіонів :

1. Адміністративні регіони, території яких постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

2. Адміністративні регіони, які сильно забруднені в екологічному відношенні, але головні і дуже потужні депресанти розташовані на суміжних територіях.

3. Прикордонні адміністративні регіони.

4. Депресивні адміністративні райони у гірській місцевості.

5. Депресивні райони, що стали такими через надзвичайно слабкий розвиток транспортної мережі та інших елементів соціально-економічної інфраструктури території.

Представлена вище класифікація є застарілою для сучасної ситуації. На наш погляд, доцільним є визначення проблемної території за загальними ознаками соціально-економічної депресивності, до яких належать:

- скорочення обсягів валового регіонального продукту;

- відсутність розширеного відтворення ресурсів;

- високий рівень безробіття;

- низький рівень доходів населення;

- зниження конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості території.

За результатами 2015 року Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України визначено найбільш проблемні регіони нашої країни, серед них Кіровоградська, Миколаївська, Чернігівська, Луганська та Донецька області [9, с. 3].

Розглянемо більш детально можливості впровадження інноваційних видів туризму для відновлення позитивної динаміки у самій туристичній галузі, та у соціально-економічному становищі регіонів загалом. Актуальні новації у туристичній індустрії проблемних територій України представлено на рис. 1

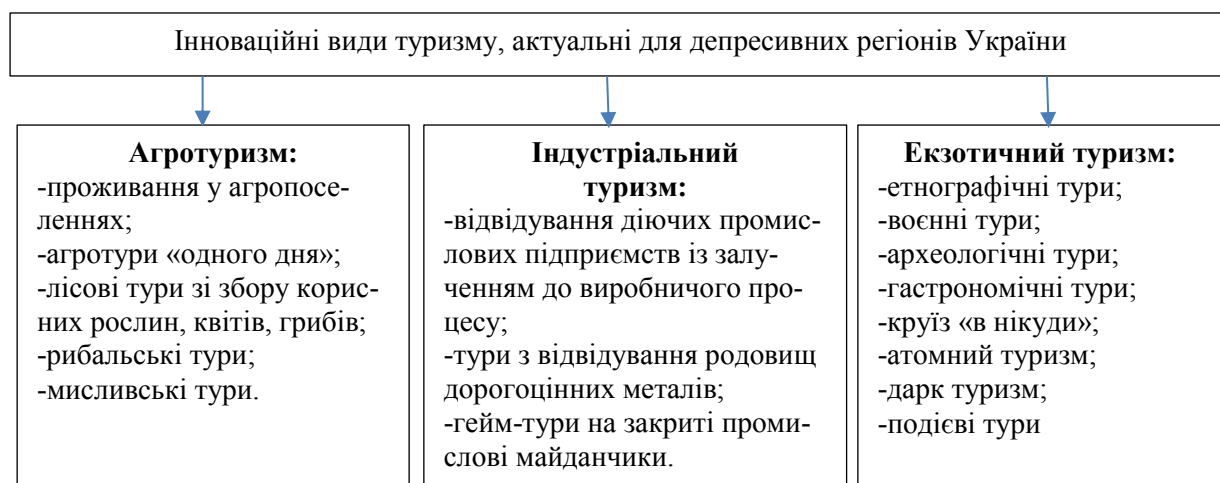

Рис. 1. Інноваційні види туризму, актуальні для депресивних регіонів України
Джерело: сформовано автором

Кіровоградська область – регіон, який ніколи не міг похизуватися великою кількістю відвідувачів. Вона здавна відома як регіон із добре розвинутим сільськогосподарським виробництвом. У галузевій структурі валової продукції сільського господарства провідне місце належить рослинництву. Така ситуація дає чудову можливість для розвитку агротуризму, зокрема, агротури «одного дня», які дуже поширені

у США та Канаді. Втомлені від міського життя мешканці міст із великим задоволенням за помірну ціну їдуть у сільську місцевість, допомагають у зборі врожаю, отримуючи зібране з собою. Туристи мають змогу відволіктись від буденних справ та заготувати овочі чи фрукту за ціною (ціна проїзду), набагато дешевшою ніж у перерахунку вартості тих самих продуктів на ринку чи в магазині. Сільськогосподар-

ські виробники мають від такої діяльності значну економію коштів, які мали б витратити на збір, транспортування і зберігання продукції. Дуже перспективним видом туризму у Кіровоградській області може стати відвідування шахт із видобутку дорогоцінних металів, які віднедавна винайдена на цій території. Успішний досвід розвитку такого індустріального туризму вже давно реалізовано у ЮАР на місцях алмазних родовищ.

Географічне розташування Миколаївської області, наявність судноплавних артерій сприяють розвитку водного транспорту і становленню позиції обласного центру як транзитного транспортного вузла. Миколаївський морський торговельний порт з'єднується з Чорним морем Бузько-Дніпровським лиманським каналом протяжністю 44 милі. На півдні область омивається Чорним морем. Всі ці умови якнайкраще сприяють розвитку рибальських турів, а також так званих круїзів «в нікуди». Останній варіант, що поступово набирає популярності серед закордонних шанувальників турів вихідного дня, – це новий різновид круїзних турів, що передбачає морську мандрівку на один-два дні без заходу в порти до повернення у порт відправлення. Миколаївщина є центром суднобудування, а відтак це реальна можливість організувати екскурсії на суднобудівний завод. Крім того історія залишила цьому регіону багато археологічних пам'яток (разом 42), чого лише варте відоме всім славетне місто Ольвія. Ще один різновид новацій у пропозиції туристичного продукту – це атомний туризм, який вже достатньо давно існує на території Чорнобильської АЕС, але чому б не ознайомлювати бажаючих з діючими потенційно небезпечними об'єктами даної категорії (до яких належить Південноукраїнська АЕС на території Миколаївської області), задовольняючи цікавість певної категорії туристів, які по-боюються відвідувати постраждалі від атомних вибухів регіони, але воліють дізнатись яким чином функціонують такі підприємства.

Наступна Чернігівська область – регіон в якому однаково добре розвинута, харчова, деревообробна, паливно-

енергетична, машинобудівна промисловість та сільське господарство, представлене як рослинництво так і тваринництвом. Багата флора і фауна, наявність 1200 річок, лісостеп та помірний континентальний клімат, поширені джерела мінеральних вод – все це ґрунтова ресурсна база для розвитку туристичної галузі. Свого часу перший президент Української народної республіки Михайло Грушевський називав Чернігів "українською Равенною". Саме на Сіверщині зберіглася третина усіх вітчизняних пам'яток домонгольського періоду. Майже кожний десятий заповідний об'єкт України знаходиться також у цьому регіоні. Отже, враховуючи все вищезазначене, можна стверджувати, що практично всі запропоновані і представлені на рис. 1 інноваційні варіанти туристичного продукту можуть бути реалізовані в межах даної області. Виключенням буду атомний туризм та тури до родовищ дорогоцінних металів.

На відміну від вищезгаданих територій, останні два регіони – Луганська та Донецька області переживають кризу у зв'язку з відкритим воєнним конфліктом. Але незважаючи на складні умови господарювання, регіони, втративши лідируючі позиції, продовжують економічну діяльність. У своїй більшості під контролем України залишилися сільськогосподарські райони, промислово-розвинуті території у своїй більшості перебувають за лінією розмежування. З огляду на такі обставини обидві області мають всі умови для відновлення та подальшого розвитку агротуризму. Завдяки географічному розташуванню, більш широкі можливості має Донецька область, яка зберегла вихід до Азовського моря. Саме у Луганській і Донецькій областях як ніде інде актуальний зараз званий воєнний туризм (відвідування місць бойових дій, та знайомство з історією їх протікання, з учасниками тих подій): вже зараз на вивільнених територіях у районних краєзнавчих музеях (наприклад м. Кременна Луганської області) відкрити великі експозиції, присвячені цій тематиці.

Всі решта зазначених видів – етнографічний, гастрономічний, подієвий та дарк туризм – можливо розвивати у всіх п'яти регіонах. Якщо три перших різнови-

ди вже достатньо відомі, то останній – це реальна новація для шанувальників містичних місць, пов'язаних з загибеллю людей за містичних обставин. Найяскравішим прикладом такого туру у Європі є відвідування замку графа Дракули (Румунія). Фактично у кожному регіоні можна знайти старовинні місця з якими пов'язані містичні події, і навіть серед мешканців нашої країни знайдеться багато зацікавлених, що не проти полоскотати собі нерви моторошними історіями від хранителів древніх артефактів. Серед найбільш відомих містичних місць досліджуваних регіонів: Придніпровська височина у північно-східній частині Кіровоградської області (місцевість не одне десятиліття привертає увагу дослідників через паранормальні явища, які тут постійно відбуваються, на височині людям маряться примарні фігури, вогняні кулі тощо); Антонієві печери у Чернігові (у яких, за розповідями очевидців, виникає силует монаха-привида); Миколаївські багаторівневі катакомби (де трапляються «блукуючі» тунелі) тощо.

Продовжувати перелік інновацій туристичного продукту можна дуже довго: варто згадати залучення тварин до активного спілкування з туристами під час відвідування національних парків та заповідників, яких вдосталь на території України і зокрема в описаних нами регіонах; кінні та вело-тури для поціновувачів активного пізнавального еко-туризму. Але головною умовою успішного впровадження зазначених новацій є прийняття альтернативного шляху регіонального розвитку з боку місцевих органів влади та готовність впроваджувати інновації з боку населення конкретної території.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Якими би гарними не були ідеї щодо інновацій в пропонованих туристичних маршрутах необхідна підтримка на рівні держави. Тільки у березні 2017 року нарешті була прийнята Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Її головна мета – формування сприятливих умов для активізації розвитку сфери туризму та курортів згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей, перетворення її на високорентабельну, інтегровану у світовий ринок конкурентоспроможну сферу, що забезпечує при-

скорення соціально-економічного розвитку регіонів і держави в цілому, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку і консолідації суспільства, популяризації України у світі. Маємо надію, що реалізація стратегії та фінансування її поточних завдань сприятиме розвитку туристичної індустрії не тільки у західних, туристично розвинених областях, але й охопить усі куточки нашої країни з належним матеріальним забезпеченням та просуванням інновацій в туризмі у всіх у тому числі і проблемних регіонах, які у майбутньому зможуть подолати кризу та стабілізувати своє соціально-економічне становище за рахунок розвитку власної туристично галузі.

Література

1. *Николаенко Д. В.* Рекрационная география. / Д. В. Николаенко – М.: Владос, 2001. – С. 288 с.
2. *Смаль І.* Туризм як форма господарського освоєння депресивних регіонів [Електронний ресурс] / І. Смаль // Український географічний журнал. -2003. - №4 - Режим доступу: <http://tourlib.net/smal3.htm>
3. *Петенко І. В.* Туризм як чинник розвитку депресивних регіонів України / І. В. Петенко, А. В. Петенко // Вісник ДІТБ – 2013 - № 17 – С. 120-123.
4. *Яковенко Н. В.* Народные художественные промыслы как особый бренд культурного туризма депрессивного региона (на примере Ивановской области) / Н. В. Яковенко // Современные проблемы сервиса и туризма – 2015 - № 4 – Т. 9 – С. 62-71.
5. *Дутчак О. І.* Туризм як фактор розвитку відсталих і депресивних районів: міжнародний аспект / О. І. Дутчак // Актуальні проблеми економіки і соціального розвитку регіону – 2012 – № 1 – С. 20-23.
6. *Искакова К. А.* Туризм как фактор развития отсталых и депрессивных территорий в мировой практике / К. А. Искакова, Ж. А. Каипова // Материалы V международной научно-практической конференции «Туризм Казахстана: проблемы и перспективы» 9-11 октября 2014 г., г. Алматы, Казахстан. – С. 125-131.
7. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» № 2850-IV від 8 вересня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2005 - № 51 - ст.548.
8. *Коломійчук В. С.* Соціально-економічний розвиток адміністративного ра-

йону в умовах перехідної економіки (підходи до вивчення стратегії розвитку). – Тернопіль: Укрмедкнига, 2001. – 440 с.

9. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 р. /Департамент регіонального розвитку Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. – К: 2016. – 90 с.

Reference

1. Nikolaenko, D. V.(2001) Recreational geography. Moscow: Vlado. 288
2. Smal, I. (2003) Tourism is a form of economic development of depressive regions. Ukrainian geographic journal. 4. – Access: http://tourlib.net/statti_ukr/smal3.htm
3. Petenko, I. & Petenko, A. (2013) Tourism as a factor in the development of depressed regions Ukraine. Bulletin of DITB, 17. 120-123.
4. Yakovenko, N. V. (2015). Folk art crafts as a special brand of cultural tourism in the depressive region (within example of Ivanovo region). Modern problems of service and tourism, 4 – Vol. 9. 62-71

5. Dutchak, O. I. (2012). Tourism as a factor in the development of backward and depressed regions: international dimension. Actual problems of economy and social development of the region, 1. 20-23.

6. Iskakova, K. A. & Kaipova, J. A. (2014). Tourism as a factor of development of backward and depressed territories in the world practice. Materials of the V international scientific and practical conference "Tourism of Kazakhstan: problems and perspectives", 9-11 October 2014, Almaty, Kazakhstan. 125-131.

7. Law of Ukraine (2005) "About Stimulation of Regional Development» № 2850-IV, 8th of September. Data of Supreme Council of Ukraine. № 51. 548.

8. Kolomijchuk, V.S. (2001) Socio-economic development of administrative region in transition economies (approaches to identify the development strategy). Ternopil: Ukrmedknyha. 440.

9. Monitoring of socio-economic development for 2015. (2016) Department of Regional Development. Ministry of Regional Development, Construction and Housing in Ukraine. 90.

Зеленко Е. А., Тороповская М. В.

Инновации в туризме – путь к развитию депрессивных территорий: мировой опыт и украинские реалии

Статья посвящена инновационным направлениям развития туристической сферы в условиях кризисного положения региона. В процессе анализа публикаций отечественных и зарубежных ученых обнаружено богатый опыт альтернативного развития проблемных территорий за счет туристических инноваций, накопленный в других странах мира. Обзор имеющихся природно-антропогенных ресурсов депрессивных регионов Украины позволил определить, что кроме достаточно известного агротуризма на территории проблемных областей страны, перспективно развитие промышленных и экзотических разновидностей туристических маршрутов.

Ключевые слова: инновация, туризм, опыт, депрессивный регион, развитие.

Zelenko O. O., Toropovs'ka M. V.

Innovation in tourism - the way to develop depressed areas: international experience and Ukrainian realities

The article is devoted to innovative tourism directions for development of regions that are in crisis conditions. During the analysis of fatherland and foreign scientist's publications, it was detected abundant experience of alternative development of problem areas due to tourism innovation gained in other countries. Overview of available natural and anthropogenic opportunities in depressed regions of Ukraine gave the chance to determine that in addition to well-known agro tourism throughout the territory of problem areas in our country there are prospects of industrial and exotic varieties of tourist routes.

Keywords: innovation, tourism, experience, depressed area, development.

Рецензент: Заблодська І. В. – доктор економічних наук, професор, Директор Луганської філії Інституту економіко-правових досліджень Національної академії наук України, м. Київ, Україна.

Reviewer: Zablodskaya I. – Professor, Ph.D. in Economics, Director of the Institute of economic and legal research Lugansk branch National academy sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

e-mail: zablodin@yandex.ru

Стаття подана
22.02.2017 р.

